nasında, ayrıca siyasî, tasavvufî ve itikadî anlamda kullanılagelmiştir. Hz. Ali soyundan, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevî denilmiştir (Makrîzî, I, 8). Emevîler'in son dönemlerinden itibaren Hz. Ali'nin soyundan gelenler, özellikle Hasan ve Hüseyin'in neslinden olanlar için şerif, seyyid, emîr gibi lakaplar yanında Alevî nisbesi de kullanılmaya başlamış ve bu husus daha sonraki devirlerde devam etmiştir. Günümüzde de aynı nesle bağlı olanlar bu nisbeyi kullanmaktadır (*el-Ḳāmûsü'l-İslâmî*, V, 463-466). Emevî ve Abbâsî devirlerinde iktidara karşı Hz. Ali soyuna mensup çevrelerde beliren hareketlerde Alevî nisbesi kendini göstermiş, fakat bazan da Hz. Ali soyu ile hiçbir bağı bulunmayan çevreler, sadece hareketlerine nüfuz ve yaygınlık kazandırmak amacıyla kendilerini Alevîliğe nisbet etmişlerdir. 255 (869) yılında Basra'da ortaya çıkan Zenc İhtilâli buna bir örnek teşkil eder (bk. Mes'ûdî, VIII, 58).

İslâm siyasî tarihinde ise bu terim ilk defa hilâfetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlamıştır. Hz. Peygamber'in vefatını müteakip ortaya çıkan ve üçüncü halifenin öldürülmesinden sonra da şiddetlenen hilâfet münakaşalarında Ali tarafını tutanlara el-Aleviyye veya şîatü Alî (Ali'ye bağlı olanlar, Ali taraftarları), bunların karşısındaki gruplara da el-Ömeriyye, el-Osmâniyye (Ömer ve Osman'a, dolayısıyla Ebû Bekir'e bağlı olanlar) denilmiştir (bk. Abdüsselâm M. Hârûn, *el-ʿOs̱mâniyye* [Câhiz], Takdim, s. 5; Câhiz, s. 19, 187; Kādî Abdülcebbâr, II, 377, 380). Bu anlamıyla Alevî terimi Hz. Ali taraftarlarından oluşan siyasî topluluğu ifade eder. Bununla birlikte, Abbâsîler'in iktidarı boyunca merkezî idarenin zayıflaması sonucu İslâm dünyasının muhtelif yerlerinde ortaya çıkan ve mahallî idareyi ellerine geçiren veya müstakil devletler kurabilen sülâleler de kendilerinin Hz. Ali soyuna mensup olduklarını göstermek üzere Alevî nisbesini kullanmışlardır. Fas'ta İdrîsîler ve bizzat Alevî nisbesini taşıyan sülâle, Mısır'da Fâtımîler, Yemen'de Süleymânîler ve Ressîler, Kuzey İran'da Zeydîler, Âmül'de Hasenîler ve İspanya'da Hammâdîler Alevî devletler olarak görülürse de (bk. Bosworth, s. 25, 59, 63) bunların çoğunun gerçekte Hz. Ali'nin soyu ile bağları bulunmadığı bugün bilinmektedir.

Alevî terimi tasavvufta bazı tarikatların ortak adı olarak da kullanılmıştır. Tasavvufun XI. yüzyıldan itibaren tarikatlar şeklinde teşkilâtlanmasından sonra bunlardan bazıları silsilelerini çeşitli maksatlarla Hz. Ali'ye dayandırdıkları için "Alevî tarikatlar" diye tanınmışlardır. Kādiriyye ve Rifâiyye bunlardandır. Bazıları da -Nakşibendiyye gibi- silsilesini Hz. Ebû Bekir'e dayandırdıklarından "Bekrî" diye anılmışlardır (Trimingham, s. 262-263).

Bununla birlikte alevî teriminin asıl anlamını kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı saha, Hz. Ali hakkında beslenen inançlara dairdir. Genellikle Şiîler ve Şîa içinde yer aldıkl
mezhepler Alevî ni
kim Zeydiyye, İsnâa
Şiîler'in yanında Bey
Bâtıniyye mensupla
ler. Fakat çağımızda
tanınan iki itikadî r
lardan biri, bugün g
riye, Hatay yöreleri
ren Nusayrîlik, diğe
Anadolu'daki etnik v
maların bir sonucu ... ve XVI. yüzyılda Safevîler'in propagandası ile gelişen Kızılbaşlık'tır. Bu mezhebe bağlı olanlar Osmanlı arşiv belgeleri ve vekāyi'nâmelerinde **kızılbaş*** veya **Râfizîler*** diye geçmesine rağmen bunlar kendilerine Alevî nisbesini vermişlerdir (bk. Öztelli, s. 188-189).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-ʿOs̱mâniyye* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1374/1955, s. 19, 187; Abdüsselâm M. Hârûn, *el-ʿOs̱mâniyye* [Câhiz], Takdim, s. 5; Nevbahtî, *Fıraḳu'ş-Şîʿa* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1931, s. 15-16; Taberî, *Târîḫ* (Ebü'l-Fazl), IV, 283, 326, 340-341, 493-495; Mes'ûdî, *Mürûcü'z̲-z̲eheb* (Abdülhamîd), VIII, 58; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s. 18, 156; Kādî Abdülcebbâr, *Tes̱bîtü delâʾili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerîm Osman), Beyrut, ts., II, 377, 380, 535, 553; Bağdâdî, *el-Farḳ* (Abdülhamîd), s. 250; Şehristânî, *el-Milel* (Kîlânî), I, 174; İbnü'l-Murtazâ, *Ṭabaḳātü'l-Muʿtezile*, s. 126; Makrîzî, *İttiʿâẓü'l-ḥunefâʾ*, Kahire 1967, I, 8; J. S. Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 262-263; C. Öztelli, *Pir Sultan Abdal*, İstanbul 1971, s. 188-189; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 25, 59, 63, 91; Altan Gökalp, *Têtes Rouges et Bouches Noires*, Paris 1980; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fığlalı), Ankara 1981, s. 92; E. Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikādî İslâm Mezhepleri*, Ankara 1983, s. 200 vd.; *el-Ḳāmûsü'l-İslâmî*, V, 463-466; Abdülbâkî Gölpınarlı, "Kızıl-baş", *İA*, VI, 789-795; W. Kadi, "ʿAlawī", *EI²*, I, 804-806.

AHMET YAŞAR OCAK

ALEVİYYE

(bk. ALEVÎ).

ALEVİYYE

(العلوية)

Ebü'l-Abbas Ahmed b. Mustafa el-Alevî (ö. 1934) tarafından kurulan, Derkāviyye tarikatının Fas-Cezayir kollarından biri (bk. AHMED el-ALEVÎ).

ALEVİYYE

(العلوية)

Fas'ta hüküm süren Hasenî şeriflerinden Filâlî hânedanının diğer adı

ABBÂDİYYE

العبّادية

Hz. Ali'ye nisbet edilen Aleviyye tarikatının bir kolu.

bk. ALEVİYYE
Hz. Ali'ye nisbet edilen bir tarikat.

ALEVİYYE

(العلوية)

Hz. Ali'ye nisbet edilen bir tarikat.

Sûfîlere göre Hz. Peygamber ilk dört halifeye değişik usullerle zikir telkininde bulunduğu için her birine birer tarikat nisbet edilmiştir. Daha sonra ortaya çıkan tarikatlar bu usullere göre zikirlerine yön ve şekil vermişlerdir. Tasavvuf tarihinde Sıddîkıyye, Ömeriyye, Osmâniyye ve Aleviyye adı verilen bu tarikatlardan Sıddîkıyye ve Aleviyye tarikatları önem kazanmış, genellikle hafî zikri esas alan tarikatların Hz. Ebû Bekir'e, cehrî zikri (bk. ZİKİR) benimseyenlerin ise Hz. Ali'ye mensup olduklarına inanılmıştır.

Hz. Ali ve soyunun yer aldığı tarikat silsilelerine "silsiletü'z-zeheb" (altın halka) adı verilmektedir. Bu tür silsilelerde şu isimler yer alır: Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Zeynelâbidîn, Muhammed Bâkır, Ca'fer es-Sâdık, Mûsâ el-Kâzım, Ali er-Rızâ, Ma'rûf-ı Kerhî, Serî es-Sakatî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Ali er-Rûzbârî, Ebû Ali el-Kâtib, Ebû Osman el-Mağribî, Ebü'l-Kāsım el-Gürgânî, Ebû Ali el-Fârmedî, Yûsuf-i Hemedânî, Abdülhâlik-ı Gucdüvânî. Bu silsilede yer alan ilk yedi şahıs, İsnâaşerî ve Ca'ferî Şiîleri'nin de kabul ettikleri on iki imamın ilk yedisidir.

Harîrîzâde, Abbâdiyye, Haddâdiyye ve Ayderûsiyye tarikatlarını Aleviyye'nin kolları olarak zikreder (bk. *Tibyan*, I, vr. 31ª). Bunlardan Abbâdiyye Abdullah b. Muhammed el-Abbâd'a (ö. ?), Haddâdiyye Abdullah b. Alevî el-Haddâd'a (ö. 1132/ 1720), Ayderûsiyye Abdullah b. Ebû Bekir el-Ayderûs'a (ö. 914/1508) nisbet edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Reşahât Tercümesi, s. 13-14; Zebîdî, *ʿİkd*, s. 116; a.mlf., *İthâfü'l-asfiyâ*ʾ, s. 221; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 23ª-32ᵇ, 274ᵇ; II, vr. 268ᵇ, 275ᵇ-290ª; *Tomar-Melâmîlik*, s. 23; *Tomar-Kādiriyye*, s. 10; *Tomar-Halvetiyye*, s. 2; Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1341, s. 199-200; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eṣ-Ṣıla beyne't-taṣavvuf ve't-teşeyyuʿ*, Kahire 1969, s. 438.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ALEVİYYE
(العلوية)

Alevî oğullarından Muhammed b. Ali b. Muhammed'e (ö. 653/1255) nisbet edilen bir tarikat.

Hadramut'ta yaşayan Alevî oğullarının soyu, Alevî b. Ubeydullah b. Ahmed el-Ureyzî (VI/XII. asır) vasıtasıyla Ca'fer-i Sâdık'a ulaşır. Ubeydullah'ın oğlu Alevî'ye nisbetle onun soyundan gelenlere **Bâ Alevî*** (Benî Alevî, Âl-i Bâ Alevî) denilmiştir. Şillî, *el-Meşreʿu'r-revî fî menâkıbı Benî ʿAlevî* adlı eserinde bu aile hakkında geniş bilgi verir. Fazl b. Gavs el-Alevî, *İzahu'l-esrâr*'da tarikatın **evrâd*** ve **ezkâr***ının âyet ve hadislerden derlendiğini, mensuplarının herkesten farklı şekilde giyinmemeye dikkat ettiklerini söyleyerek görünüş ve şekil açısından onlarla ulemâ arasında bir ayrılık bulunmadığını belirtir. Gavs el-Alevî'ye göre Aleviyye tarikatı mensupları şer'î emirlere eksiksiz bağlı olanları, keşf ve kerâmet sahibi olup olmamalarına bakmaksızın velî sayarlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Şillî, *el-Meşreʿu'r-revî fî menâkıbı Benî ʿAlevî*, Kahire 1319; Fazl b. el-Alevî, *Îzâhu'l-esrâri'l-ʿulviyye ve minhâci's-sâdeti'l-ʿAleviyye*, Kahire 1316; O. Löfgren, "Bā ʿAlawī", *EI²* (İng.), I, 828-830.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ALEYHİSSELÂM
(عليه السلام)

Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken "Allah'ın selâmı üzerine olsun" anlamında bir tâzim ifadesi (bk. SALÂT).

ALFABE

(bk. ELİFBÂ).

ALFRAGANUS

Ünlü astronomi bilgini Fergānî'nin Ortaçağ Latin literatüründeki adı (bk. FERGĀNÎ).

ALGORİTMA

(bk. LOGARİTMA).

ALINCAK

Sovyet Azerbaycanı'nda, Nahcıvan-Culfa yolu üzerinde yüksek bir tepede kurulan, Selçuklular devrinden kalma bir kale.

Alancık şeklinde de kaydedilen Alıncak Kalesi'nin adı çeşitli kaynaklarda, Irak Selçukluları'nın son sultanı Tuğrul Bey ile emîrleri arasındaki mücadelelerden bahsedilirken geçmektedir. Kale, hükümdar ailesi için tehlike zamanlarında sığınak olarak kullanılmıştır. XIII. yüzyılda İran Moğolları'nın ve XV. yüzyılın başlarında Timur'un idaresi altında bulunan Alıncak, daha sonra Celâyirliler'in ve Karakoyunlular'ın eline geçti. Karakoyunlu Hükümdarı İskender, Timur'un oğlu Şâhruh'a yenilince Alıncak Kalesi'ne sığınmak zorunda kaldı (1435). Bir müddet sonra Timur'un himayesindeki Cihanşah tarafından alınan kale Azerbaycan'ı zapteden Akkoyunlular'ın eline geçti. Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Yâkub, Şah İsmâil'in babası Şeyh Haydar'ın isyanını bastırdığında, bütün aileyi aralarında İsmâil de olduğu halde Alıncak Kalesi'nde göz hapsinde tuttu. Daha sonra Safevîler'in hâkimiyetine geçen kale, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi sırasında ilk defa Osmanlı idaresine girdi (1534). Sonradan tekrar Safevîler'in eline geçmiş ve XVI. yüzyıl sonlarında Nahcıvan ile birlikte Osmanlılar tarafından yeniden zaptedilmiştir. Ancak Şah Abbas, Azerbaycan bölgesini Osmanlılar'dan geri aldığı sırada (1603) Alıncak Kalesi'ni de ele geçirmişti.

Bugün harabe halinde bulunan ve *Dede Korkut Kitabı*'nda da adı geçen Alıncak, Evliya Çelebi tarafından Nahcıvan bölgesinin en sağlam ve önemli kalesi olarak anılmaktadır. Kuleli bir sur ile iç ve dış hisarlardan ve her hisarı çeviren çeşitli burçlardan meydana gelen Alıncak Kalesi, Ortaçağ'daki müslüman askerî mimarinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 240; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkıyye* (nşr. Muhammed İkbâl), Lahor 1933, s. 181; Clavijo, *The Court of Timour at Samarcand*, New York 1970, s. 84; M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976, s. 148-149, 375, 384; M. Fuad Köprülü, "Alıncak", *İA*, I, 302-304; V. Minorsky, "Alindjak", *EI²* (İng.), I, 404.

İDRİS BOSTAN

ALÎ
(العلى)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

"Yükseklik ve yücelik; şan, şeref, kuvvet ve kudret sahibi olmak" mânasındaki **ulüv** ve **alâ'** kökünden türetilmiş bir sıfat olup Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz yerde Allah'ın ismi olarak geçer. Bunların beşinde **kebîr**, ikisinde **azîm**, birinde de **hakîm** ismiyle beraber yer alır. Kebîr ile azîm, alî isminin mânasını teyit etmekte, hakîm ise çeşitli yollarla peygamberlere bildirilen vahyin yüce Allah'ın hikmetine uygun bir şekilde tecelli ettiğini vurgulamaktadır (bk. eş-Şûrâ 42/4). Alî, Allah'ın isimlerinden biri olarak meşhur esmâ-i hüsnâ hadisinde yer aldığı gibi (bk. İbn Mâce, "Duʿâʾ", 10) Resûl-i Ekrem'in kendi dualarında (bk. *Müsned*, IV, 54), ayrıca Hz. Ali'ye öğrettiği duada da (bk. Tirmizî, "Daʿavât", 82) yer almıştır.

Alî ismi esmâ-i hüsnânın içinde, "yücelik ve hükümranlıkta kendisine eşit veya kendisinden daha üstün bir varlık bulunmayan, mutlak olarak yüce olan, örf, akıl ve din açısından övgüye değer bütün müsbet nitelikleri kendisinde toplayan, yine örf, akıl ve din açısından yerilmiş bulunan ve ulûhiyyetle bağdaşmayan bütün menfi niteliklerden münezzeh bulunan kemal sahibi ulu Allah" anlamına gelir (bk. Cürcânî, *et-Taʿrîfât*, "alî li-nefsih" md.). Alî isminin ve bunun gibi yücelik (ulüv) mânası ifade eden, naslarda Allah'a nisbet edilmiş bulunan diğer kavramların nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Arşın üzerinde olmak (istivâ'), gökte bulunmak (fi's-